

*Тетяна АЛЕКСАНДРОВИЧ
(Черкаси, Україна)*

ВІДОБРАЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ТА РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ У БАРОКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Бароко в Україні химерно поєднало в своїх межах багато стилів і напрямів. Воно принесло на наші землі ренесансні, гуманістичні, реформаційні, класицистичні ідеї тощо, і не просто принесло, а витворило, спираючись на досягнення вітчизняних і закордонних мислителів, самобутню і неповторну культуру.

Особливістю українського гуманізму було те, що він виник значно пізніше, ніж європейський. Розвивався же наш гуманізм у двох напрямках: під впливом західноєвропейського, але відповідно до вітчизняних духовних потреб; та як власна національна ідеологія, що ґрунтувалася на культурно-філософських надбаннях попередніх поколінь, адаптованих у нових умовах економічного й суспільного життя України. На розвиток цих напрямків безпосередній вплив мала національно-визвольна боротьба. Тому вітчизняний гуманізм (на відміну від західноєвропейського, де пріоритет надавався проблемам світобудови) звертав увагу більше на людське життя, його сенс, моральні та суспільні проблеми, що хвилювали українську націю в той час: свобода, вживання рідної мови, релігійна толерантність [2, 376].

Українські гуманісти Юрій Дрогобич, Лукаш з Нового міста, Станіслав Оріховський, Павло Русин із Кросна, Юрій Тичинський-Рутенець, Григорій Чуй-Русин заперечували божественне походження влади й держави, виступали проти втручання церковної влади у державні справи [2, 20], захищали ідею, згідно з якою людина проголошувалася рівною Богові. У людині цінували ті якості (розум, талант, підність), завдяки яким вона може піднятися над іншими, обійняти високу посаду, у результаті чого впливатиме на історичний хід подій у державі [2, 43]. Українські барокові письменники були добре обізнані з творами гуманістів і поділяли їхні погляди на людину як на вільну істоту, на особистість. Найбільшою увагою користувалися у вітчизняних авторів творчість європейських письменників-гуманістів Т. Кампанелли, М. Коперника, Т. Мора, Е. Роттердамського.

Щодо реформаційного руху, то українські мислителі не сприйняли його в західноєвропейському варіанті, але це не заважало їм вдало використовувати надбання Реформації для відродження східного православ'я. На думку В. Шевчука, реформатори вклали свою працю в розвиток перекладацької та полемічної літератури, навіть узяли участь у [5, 79] полеміці православних із римо-католицизмом. Водночас українські реформатори розробляли різноманітні концепції, ідеї, заглиблюючись у східнослов'янську духовність [2, 131]. Зокрема, це помітно у творчості Мартина Броневського, Івана Вишеньського, Йоаникія Галятівського, Стефана Зизанія, Мотовила, Валентина Негалевського, Клирика Острозького, Григорія Сквороди, Василя Суразького, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Василя Тяпинського та ін., котрі внутрішню, справжню віру, яка керує думками і вчинками людей, ставили значно вище за будь-які прояви зовнішньої обрядовості, у тому числі й церковної.

Українські письменники-полемісти XVI – XVIII ст. ґрупувалися довкола братств, у діяльності яких панували реформаційні ідеї. Вони спрямовували свої вчення не лише проти католицької та протестантської церков, а також і проти православної, насамперед це стосувалося аморальності, лицемірства, неучтвва тих церковників, котрі жили в розкошах та розпусті

і неспроможні були захищати інтереси простого народу та віровчення. Однак, у братському середовищі панували не лише реформаційні тенденції, а й гуманістичні.

Взаємно перехреснюючись у певних питаннях, у своїй основі вони все ж таки були відмінними. Так, проблеми людського буття розглядалися в обох течіях. Але гуманісти вважали, що гармонійною є та людина, в якій поєднані душа з тілом. А реформатори відстоювали погляди, що тіло є джерелом зла, досконалий лише дух у людині [3, 72].

Різне ставлення у реформаторів і гуманістів до віри й церкви. Реформатори гостро критикували церкву та її верхівку, але не заради знищення, а задля створення іншої, оновленої церкви. Так, Григорій Сковорода у своїх творах перевагу віддавав духовній релігії над релігією обрядовою. З подібним твердженням можна зустрітися «у раціоналістичних ересях XIV – XVII ст., згодом воно поглиблене у Феодосія Косого. Найширший розвиток ця теза знайшла в теоретиків європейської Реформації. В Україні її пропагував Стефан Зизаній» [4, 46]. Натомість гуманісти жили у гущі світських подій, не пориваючи із церквою. Іноді навіть зверталися до неї, використовуючи її у власних політичних або ідеологічних цілях [3, 72].

Неоднозначним є ставлення гуманістів і реформаторів до науки. Обидві течії підтримували розвиток освіти. Але гуманісти віддавали перевагу світській науці: логіці, філософії, античній літературі, історії. Реформатори виступали проти світських знань, наполягаючи на тому, що викладання математики, граматики потрібне в тій мірі, наскільки вони необхідні для читання Біблії. До нового ставилися негативно (подібні погляди можна зустріти у творах Івана Вишенського, Василя Суразького) [3, 73].

Але, не дивлячись на відмінності в поглядах, у даних тенденціях є багато спільного: «Вони виходять з неоплатонізму, засвоєного попередньою духовною культурою через твори ранньо-християнських авторів, і тягнуть до наявних у ньому пантеїстичних ідей. Обидві тенденції пов'язані з філософськими студіями, перекладами, друкарством і шкільництвом, розвитком культури і самосвідомості українського і білоруського народів, формуванням ідей східнослов'янської і загальнослов'янської єдності» [3, 72].

Широкий розмах реформаційних, гуманістичних ідей позначився і на риторичній белетристиці того часу. Письменники у своїх творах обговорювали проблеми, які торкалися державних і соціальних питань, зокрема сутності влади і стосунків між людьми у різних верствах населення, захищали пригноблених, виступали за рівноправність жінки (Інокентій Гізель, Антоній Радивилівський та ін.) [1, 61]. У жанрі церковної проповіді розвивалися принципи гуманістичної освіти. Наприклад, Йоаникій Галятовський стверджував, що проповідь повинна бути доступною для всіх, ґрунтуватися на ерудиції її автора, бо вона безпосередньо пов'язана як із його життєвим досвідом, так і з подіями суспільного життя [1, 62].

Стилю Бароко вдалося гармонійно поєднати непоєднане завдяки вдалому переплетенню й органічному поєднанню з іншими стильовими напрямками; поміркованому узагальнюванню, вмінню виокремлювати те, що стало особистим надбанням бароко (хімерність, спроба вразити, помпезність, пишномовність тощо). Адже риторична белетристика того періоду хоч і розвивалася під впливом західної літератури, але водночас вона була мистецтвом національним, зберігши характерні риси ментальності, що притаманні українському народові – нації інтелектуальній і глибоко віруючій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кашуба М. Гуманістичні та реформаційні ідеї в Україні другої половини XVII ст. / М. Кашуба // Європейське відродження та українська література XIV – XVIII ст. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 57–74.

2. Нічик В. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – поч. XVII ст.) / В. М. Нічик, В. Д. Литвинов, Я. М. Стратій. – К. : Наукова думка, 1990. – 380 с.
3. Нічик В. М. Філософські попередники Сковороди / В. М. Нічик // Філософська думка. – 1985. – № 2. – С. 69–80.
4. Паласюк Г. Природна релігія та церква у системі поглядів Г. Сковороди / Г. Паласюк // Мандрівець. – 1998. – № 1. – С. 44–47.
5. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI – XVIII століть : У 2 кн. Книга перша : Ренесанс. Раннє бароко / В. Шевчук. – К. : Либідь, 2004. – 400 с.